

Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Bağlamında Toplumsal Cinsiyeti Ana Akımlaştırmanın Kavramsal Analizi

Ayşe Güneş¹

Received/ Başvuru: 26.05.2021

Accepted/ Kabul: 25.06.2021

Published/ Yayın: 30.06.2021

Özet

Birleşmiş Milletler nezdinde, insan hakları alanında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın amacı, insan haklarından yararlanmada kadın - erkek arasındaki farklılıklara dikkat çekmek ve bazı hak ihlallerinin özellikle kadınları olumsuz şekilde etkilediğini göstermektir. Bu ihlallerin bir kısmı kadınlara cinsiyetleri nedeniyle (kız çocuk katli, kadın sünnetleri, zorla evlendirmeler, cinsiyet şiddeti vb.) uygulanmakta ve erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurduğu toplumun ataerkil şekilde örgütlenmesini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bu tanımaya rağmen, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin, uluslararası insan hakları hukuku bağlamında uygulamalarının, bugün hala üzücü bir şekilde yetersiz kaldığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın en büyük avantajı, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin ana akım siyasi gündeme dahil edilebilmesi ve böylece tüm sosyal alanlara yayılabilmesidir. Yapılan bu çalışmada cinsiyet ve toplumsal cinsiyet terimlerinin küresel anlamda taşıdıkları sorunlu anlamların kavramsal çerçevesinin çizilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte BM sistemi içerisinde bir strateji olarak gelişen, insan haklarının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın nihai hedefi olan, toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmesindeki katkıları ve sınırları analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, uluslararası insan hakları hukuku

¹ Dr. Öğretim Görevlisi, Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bartın, Türkiye, aysegunes@bartin.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7429-1531.

The Conceptual Analysis of Gender Mainstreaming in the Context of International Human Rights Law

Abstract

The purpose of gender mainstreaming in the field of human rights in the United Nations is to draw attention to the differences between men and women in the enjoyment of human rights and to show that some violations of rights particularly affect only women. Some of these violations are applied to women due to their gender (female child murder, female genital mutilation, forced marriages, gender violence, etc.) and reflect the patriarchal organization of the society in which men dominate women. However, despite this recognition, the application of gender mainstreaming to international human rights law remains sadly inadequate today. The biggest advantage of gender mainstreaming is that the ultimate goal of gender equality can be included in the mainstream political agenda and thus spread across all social spheres. In this study, it is aimed to draw the conceptual framework of the problematic meanings of the terms sex and gender in a global sense. In addition, the contributions and limits of human rights to achieve gender equality, which is the ultimate goal of gender mainstreaming, which has developed as a strategy within the UN system, will be analysed.

Keywords: sex, gender, gender mainstreaming, international human rights law

EXTENDED ABSTRACT

The terms of sex, gender, and women are often applied interchangeably or are misunderstood in the context of international human rights law. Feminists accept ‘gender’ as a category of analysis, as do many UN human rights policies and programmes. So what is the difference between ‘sex’ and ‘gender’? ‘Gender’ is generally understood as a concept that is socially constructed. Its construction is complex and influenced by culture, the roles women and men are expected to play, the relationship between those roles, and the value that society places on those roles, which then determines social standing and status (Edwards, 2010). In contrast, sex is “typically used to refer to biological differences between women and men” (Charlesworth and Chinkin, 2000, p. 3)

The concept of ‘gender’ can vary within and among cultures, and over time. According to the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (CEDAW Committee), gender is defined as:

the social meanings given to biological sex differences. It is an ideological and cultural construct, but is also reproduced within the realm of material practices; in turn it influences the outcomes of such practices. It affects the distribution of resources, wealth, work, decision-making and political power, and enjoyment of rights and entitlements within the family as well as public life. Despite variations across cultures and over time, gender relations throughout the world entail asymmetry of power between men and women as a pervasive trait. Thus, gender is a social stratifier, and in this sense it is similar to other stratifiers such as race, class, ethnicity, sexuality, and age. It helps us understand the social construction of gender identities and the unequal structure of power that underlies the relationship between the sexes (UN, 1999: ix).

In the early 1980s some feminists stated the problematic concepts of sex and gender. Some claimed that “gender is socialised, that is, it is behaviour learned from childhood, and that it is individually constructed, reinforced and perpetuated” (Edwards, 2010). This approach has now been widely rejected since it disregards the significance of power and structural and institutional factors in gender relations. In addition, it is based on women being ‘passive subjects’ (ibid.).

Generally, the term 'woman' is used synonymously with 'sex' and / or 'gender'. For example, sex discrimination and gender discrimination are used interchangeably to refer to discrimination against women. Similarly gender-based violence has been interpreted as applying to violence perpetrated solely or disproportionately against women CEDAW Committee's General Recommendation No. 19 (GR No. 19) expresses “Gender-based violence is a form of discrimination that seriously inhibits women’s ability to enjoy rights and freedoms on a basis of equality with men.” (CEDAW Committee, GR No. 19) . By updating GR No. 19 in 2017, the GR No. 35 aims to accelerate the elimination of 'gender-based violence against women' (2017: para. 9). With this new terminology, the CEDAW Committee states that gender-based violence, is a social problem rather than an individual. This type of violence is seen as one of the political, social and economic tools that perpetuate the secondary and stereotypical roles of women compared to men (GR. No. 35, 2017, para.10). Therefore, it should be aimed to

eliminate such violence in order to ensure the real equality of women and men and to enable women to enjoy their fundamental human rights and freedoms (ibid.). Moreover, although women are the focus of implicit gender-based violence, this recommendation indicates that it is not limited to women.

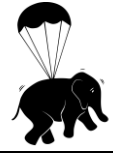
The gender mainstreaming has emerged as a strategy within the United Nations in the 1970s, along with the development reforms (Charlesworth, 2005). It involves integrating gender equality issues into all public policies. The purpose of gender mainstreaming is to achieve gender equality. The implementation of gender mainstreaming in the field of human rights in the United Nations has started in the first half of the 1990s.

The United Nations defines ‘gender mainstreaming’ as:

the process of assessing the implications for women and men of any planned action, including legislation, policies or programmes, in all areas and at all levels. It is a strategy for making women’s as well as men’s concerns and experiences an integral dimension of the design, implementation, monitoring and evaluation of policies and programmes in all political, economic and societal spheres so that women and men benefit equally and inequality is not perpetuated. The ultimate goal is to achieve gender equality.

Similarly, the Council of Europe describes gender mainstreaming as: “The (re)organization, improvement, development and evaluation of policy processes, so that a gender equality perspective is incorporated in all policies, at all levels” (Council of Europe, 1998).

The inclusion of "gender" instead of "sex" in the Beijing Platform for Action (1995) and subsequently in international law is measured an important feminist development. The practice of mainstreaming gender and its implications for the realisation of human rights are significant. In the 1990s, the same strategy started to be applied to human rights. Significantly, this strategy points out that the enjoyment of human rights was different for men and women and that some human rights violations particularly affected women. Yet, despite this recognition, the application of gender mainstreaming within international human rights law remains limited today

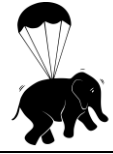

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet kavramı, Pekin Konferansı'ndan (1995) bu yana kullanılmaya başlanması ile birlikte ve zamanla, Birleşmiş Milletler (BM) içinde ve dışında tartışmasız bir analiz ve politika oluşturma aracı haline gelmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramının erkeklik ve kadınlığa atfedilen sosyal ve kültürel değerleri ifade ettiği genel olarak anlaşılırken, yine de daha önce tartışıldığı gibi, kadınlar ve erkekler arasındaki farklılıkları tanımlamak için sıklıkla 'kadın' terimi ile birbirinin yerine kullanılmaktadır (Baden ve Goetz, 1997). Yani, cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve kadın terimleri genellikle birbirinin yerine kullanılmakta veya bu terimler uluslararası söylemlerde genellikle yanlış anlaşılmaktadır. 'Kadın' terimi kullanımı sıklıkla tercih edilmektedir ve dolayısıyla ilk iki terimle ilgili birçok kavramsal zorluk uluslararası söylemde önlenmiş olsa da yanlış kabul edilmektedir (Edwards, 2010, s. 13). Ertürk'e göre (2004, s.9), cinsiyet/toplumsal cinsiyet terimleri yerine kadın terimini kullanmak, kadınlar ve erkekler arasındaki asimetrik iktidar ilişkilerini ve kadınların çıkarlarının çoğulluğunu gizlediği için politik olarak sorunludur. Bu nedenle, politika ve uygulamaya rehberlik etmedeki araçsal değerinin artırılması için toplumsal cinsiyet kavramını analitik netliği açısından yeniden incelemek gerekir ki bu durum aynı zamanda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisini güçlendirmeye hizmet etmektedir (Ertürk, 2004, s. 9).

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi, kalkınma alanında yapılan reformlarla birlikte 1970'lerde Birleşmiş Milletler nezdinde ortaya çıkmıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın amacı, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaktır. Kamu politikaları, toplumsal cinsiyet eşitliği kavramlarının tüm sosyal, politik, kültürel ve ekonomik alanlara uygulanmasını gerektirir. Bir kamu politikasını tasarlamadan ve uygulamadan önce, sosyal bilimciler kendilerine, mevcut cinsiyet eşitsizlikleri üzerindeki etkisinin ne olacağını sormalı ve gerekirse kadın ve erkeklerin eşit haklara ulaşması için bu politikayı yeniden tasarlamalıdır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın en büyük avantajı, toplumsal cinsiyet eşitliği hedefinin ana akım siyasi gündeme dahil edilebilmesi ve böylece tüm sosyal alanlara yayılabilmesidir.

Birleşmiş Milletler'de insan hakları alanında toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın uygulanması ise 1990'ların ilk yarısında başlamaktadır. Kadın haklarının korunmasına yönelik özel araçlar yetersiz kalmış ve toplumsal cinsiyet farklılıklarının tanınmasının genel uluslararası insan hakları sözleşmelerine entegre edilmesine ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır. Amaç, insan haklarından yararlanmada kadın ve erkek arasındaki farklılıklara dikkat çekmek ve insan hakları ihlallerinde ise daha çok kadınların etkilediğini göstermekti. Bu ihlallerin bir kısmı kadınlara cinsiyetleri nedeniyle (kız çocuk öldürme, kadın sünnetleri, zorla evlendirme, cinsiyet şiddeti vb.) uygulanmakta ve erkeklerin kadınlar üzerinde hakimiyet kurduğu toplumun ataerkil şekilde örgütlenmesini yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bu tanıma rağmen, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin uluslararası insan hakları hukukuna uygulanması bugün hala yetersiz kalmaktadır.

Bu makale ile cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının küresel anlamda taşıdıkları sorunlu anlamların kavramsal çerçevesi çizilecektir. İlk olarak, uluslararası belge ve anlaşmalarda toplumsal cinsiyetin nasıl tanımlandığı kadın haklarının tarihsel süreci içerisinde feminist söylemler ışığında değerlendirilecektir. İkinci kısımda, kadın, şiddet ve toplumsal cinsiyet arasındaki kavramsal ilişkinin analizi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW) ayrımcılıkla ilgili gerekli maddelerine ve Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi'nin (CEDAW Komitesi) ilgili tavsiye kararlarına atıfta bulunularak yapılacaktır. Son kısım, BM sistemi içerisinde bir strateji olarak gelişen insan haklarının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın, nihai hedefi olan toplumsal cinsiyet eşitliğini gerçekleştirmesindeki katkıları ve sınırları analiz edilecektir.

2. PROBLEMLİ KAVRAMLAR: CİNSİYET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet kavramı, 'kadın' için olduğu kadar 'erkek' için de var olduğu daha genel bir soyutlama seviyesi olduğundan, toplumsal cinsiyet ile kadın kavramları birbirinin yerine kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramının kuramsallaştırılmasında, ilk önce kadının durumuna odaklanılmış olsa da teorik olarak bu durum toplumsal cinsiyetin özelliklerinden önce geldiği gerçeğini değiştirmemektedir: kadın / erkek (Ertürk, 1997, s. 4). Ataerkil yapının bozulmadan devam ettiği Üçüncü Dünya Ülkeleri, toplumsal cinsiyet kavramının kadınlarla eşanlamlı olarak kullanılmasını, kamusal alanda tam görünürlük kazanma şansı elde etmeden önce ikincisini yani kadınları gizlemeye hizmet etmektedirler (ibid.). Toplumsal cinsiyet terimi, kadından farklı olarak kullanıldığı zaman genellikle sadece kadınlar ve erkekler arasındaki farkı ifade etmekteydi. Ancak toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın temel aldığı tanım toplumsal cinsiyet kavramını şu şekilde açıklanmaktadır: "sınıf, kültür, etnik, yaş, engellilik, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği gibi farklılıklar, iktidar ilişkileri içinde kurgulanır ve iktidar ilişkilerinin işleyişine göre farklı deneyimlenir ve her eylem aracılığıyla yeniden üretilir" (Kurtoğlu, 2015, s. 161).

Birçok feminist 'toplumsal cinsiyeti' kavramını BM İnsan Hakları politikası ve programlarında olduğu gibi bir analiz kategorisi olarak benimsemektedir. Peki o halde 'cinsiyet' ve 'toplumsal cinsiyet' kavramları arasındaki fark nedir? 'Toplumsal cinsiyet' genellikle sosyal olarak inşa edilmiş bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Kadınların ve erkeklerin toplum içinde beklenen rollerinden, bu roller arasındaki ilişkiden ve toplumun bu rollere verdiği değerlerden etkilenir ki bu durum kadınlar ve erkeklerin sosyal durumunu ve statüsünü belirlemektedir.

'Toplumsal cinsiyet' kavramı, zamanla kültürler içinde ve kültürler arasında değişebilmektedir. Yani, toplumsal cinsiyet kültürel olarak şarta bağlı ve biyolojik zorunluluğa dayanmayan sosyal ilişkilere dikkat çekmektedir (Charlesworth ve Chinkin, 2000, s. 3). Güç ya da iktidar ilişkileri genellikle 'toplumsal cinsiyet ilişkilerinin' temelinde yer aldığı düşünülmektedir. Yani, 'toplumsal cinsiyet' özellikle kadınlarla ilgili bir kavram değildir; daha ziyade, eşit olmayan güç temelinde sırasıyla erkeklere ve kadınlara atfedilen sosyal ve kültürel olarak yapılandırılmış roller, kimlikler, statüler ve sorumluluklarla ilgilidir (ibid.). Diğer bir ifadeyle, toplumsal

cinsiyet kavramı, biyolojik cinsiyetten ayrılarak erkek ve kadının toplum içindeki konumunun sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını sağlar ve bu iki cinsi birbirinden ayırt etmenin toplumun onlara yüklemiş olduğu rolleri anlatmak için kullanılan kapsayıcı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerini sorgulamamıza yani güç ilişkilerini anlamaya ve kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliklerin sebebini anlamamıza katkıda bulunur (Ecevit, 2011, s. 2-25).

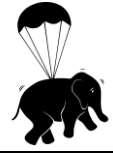
BM'nin kadınlara dair söylemlerinde, toplumsal cinsiyet ile kadın kavramlarının aynı anlamda kullanılması, kavramların BM nezdinde eşanlamlı olmasına yol açmıştır, ancak bu teknik olarak doğru değildir. Buna karşılık, 'cinsiyet' kavramı ise genellikle kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıkları ifade etmek için kullanılmaktadır (Charlesworth ve Chinkin, 2000, s.3). CEDAW Komitesi'ne göre, 'toplumsal cinsiyet' kavramı şu şekilde tanımlanmaktadır:

biyolojik cinsiyet farklılıklarına yüklenen sosyal anlamlar olarak tanımlanır. İdeolojik ve kültürel bir yapı olmakla birlikte, maddi uygulama sahasında yeniden üretilir; karşılığında da bu uygulamaların sonuçlarını etkiler. Toplumsal cinsiyet, kaynakların, zenginliklerin, işin, karar yetkisinin ve siyasal gücün dağılımını, gerek kamusal yaşamda gerekse ailede hak ve kazanımlardan nasıl ve ne ölçüde yararlandığını belirler. Kültürler ve zamana göre çeşitlilik göstermesine karşın, tüm dünyadaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ortak özelliği, kadınlar ve erkekler arasındaki güç asimetrisidir. Dolayısıyla, toplumsal cinsiyet bir sosyal katmanlaştırıcıdır ve bir anlamda ırk, sınıf, etnik köken, cinsellik ve yaş gibi diğer sınıflandırıcılar gibidir. Toplumsal cinsiyet kimliklerinin toplumda nasıl inşa edildiğini ve cinsiyetler arasındaki ilişkileri belirleyen eşitsiz güç ilişkilerini anlamamıza yardımcı olur. (BM, 1999, s. ix.)

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR) ise 'Bütün Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Kullanılmasında Erkeklerle ve Kadınlara Eşit Haklar Sağlanması' başlıklı 16 No'lu Genel Yorumu'nda şu şekilde 'toplumsal cinsiyet' tanımını sunmuştur:

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeklerin haklarını kullanırken eşit haklara sahip olması üzerinde etkili olmaktadır. Kültürel beklentiler ile kadın ve erkeklerin, sadece kadın ve erkek olma kimliği üzerine kurulu olan tutum, davranış, kişisel özellik ve fiziksel ve zihinsel kapasitelerine ilişkin kültürel varsayımlar toplumsal cinsiyetle ilgilidir. Cinsiyete dayalı varsayım ve beklentiler, örneğin hareket etme özgürlüğü ile özerk ve tam anlamıyla istidatlı bireyler olarak tanınabilme özgürlüğü; ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınmaya tam anlamıyla katılabilme ve içinde buldukları şart ve koşullara dair karar verebilme bağlamında hakların maddi kullanımı bakımından genellikle kadınları dezavantajlı bir konuma sokmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel rollere ilişkin cinsiyete dayalı varsayımlar, tüm alanlarda eşitliğin sağlanması için zaruri olan kadın-erkek arasındaki sorumluluk paylaşımına engel olmaktadır (CESCR, 2005, para.14).

Komite 2009 yılında yayınlanan 20 No'lu Genel Yorumu'nda ise toplumsal cinsiyet tutumunu şu şekilde tekrarlamaktadır: "Sözleşmenin kabul edildiği tarihten bu yana "cinsiyet" bağlamında ayrımcılık yasağı yalnızca fizyolojik nitelikleri değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel hakların eşit biçimde kullanılmasının önünde engel oluşturan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını, önyargıları ve atfedilen rolleri kapsayacak şekilde, önemli ölçüde geliştirmiştir" (CESCR, 2009, para. 20). Ancak, Komite buradaki söyleminde toplumsal cinsiyete kısaca atıf yapmasına rağmen toplumsal cinsiyetin ne anlama geldiğini açıklamamıştır.

Toplumsal cinsiyetin ilk kavramlaştırmasında ve feminist hareketin kavramı benimsediği ilk zamanlarda, toplumsal cinsiyet ile cinsiyet kavramlarını karşıtlık içinde sunmak gibi bir amaç yoktur. Ancak ikinci dalga feminizm diye adlandırılan 1970’lerdeki kadın hareketi içinde en fazla benimsenen ve kamu politikalarında en yaygın kullanılan tanım ise “cinsiyet, cinsiyet kategorilerini birbirinden ayıran biyolojik farklılıklara, toplumsal cinsiyet ise sosyal ve psikolojik farklılıklara karşılık gelir” (Kurtoğlu, 2015, s.162). 1970’lerdeki ikinci dalga feministler için, kadın ve erkek kültürel olarak varlığı kabul gören bir ikilik olarak formüle edilmekte, patriarkal ailede üretilen toplumsal cinsiyet kalıp yargılar ve rollerle olan yapısal ilişkilerle açıklamaktadır (Yarar, 2015, s. 14-15).

1980’lerin başında bazı feministler, özellikle post-modern ve post-yapısalcı feministler, cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımı ile ilgili kavramsal olarak sorunlar bulmuşlardır. Bazıları toplumsal cinsiyetin sosyalleştiğini, yani çocukluktan öğrenilen davranış olduğunu ve bireysel olarak inşa edildiğini, güçlendirildiğini ve sürdürüldüğünü savunmaktadırlar (Edwards, 2010: 16). Bu yaklaşım, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde gücün öneminin yanı sıra yapısal ve kurumsal faktörleri göz ardı ettiği ve kadınların ‘pasif özneler’ olduğu gerçeğine dayandığı için yaygın olarak reddedilmiştir (Edwards, 2010, s.16). Alternatif görüş, toplumsal cinsiyetin kendi başına bir sosyal kurum olarak görülmesidir. Bu görüşü destekleyen Lorber, toplumsal cinsiyeti, “bireyler için beklenti kalıpları oluşturan, günlük yaşamın sosyal süreçlerini düzenleyen, ekonomi, ideoloji, aile ve politika gibi toplumun büyük sosyal örgütlerine yerleşen bir kurum olarak” gördüğünü ifade etmiştir (Lorber, 1994, s.1). Öyle ki, Lorber hem bireysel hem de yapısal yönlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirlediğini, yani kadınların ve erkeklerin yaşadıkları, çalıştıkları ve faaliyet gösterdikleri sosyal alanları bireysel olarak güçlendirdiğini belirtmektedir (Edwards, 2010, s.16).

1980’lerin sonlarında ve 1990’ların başlarında, literatürde giderek artan bir şekilde cinsiyet / toplumsal cinsiyet ayrımı yapmanın faydalı olup olmadığı sorgulanmaya başlanmıştır. Bu terimler bazı feministler de dahil olmak üzere düzenli olarak birbirinin yerine kullanılmaktadır (Otto, 2005, s.105). Örneğin, Otto, bu kategorilerden herhangi birinin doğal olabileceği fikrini reddetmek için terimleri birbirinin yerine kullanmaktadır (ibid.). Dolayısıyla, bazı feministler (örneğin, post yapısalcı feministler) cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin anlamının, değişmez, statik ve tekil değil, akışkan, değişken ve çoklu olarak ele alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (ibid.). Ecevit ise bu dönemi değerlendirerek yani 1990’lı yıllara gelinceye dek bu kavramın fazla bir itirazla karşılaşmadan kullanılmadığını belirtmiştir (Ecevit, 2021, s.10). Ancak bu dönemle birlikte “modernite temelli feminist akımların kullandığı toplumsal cinsiyet kavramının ötesine geçilmesi gerektiğini iddia eden post-modern ve post-yapısalcı sosyal bilimciler” toplumsal cinsiyet kavramına şu şekilde yeni katkılar sunmuşlardır:

Post-modern kuramcılar, toplumsal cinsiyete ilişkin modernist paradigmada doğal olduğu varsayılan ikili cinsiyet yapısını sorgulamıştır. Eğer toplumsal cinsiyet kavramı kullanılmaya devam edilecekse, kadınlara ve erkeklere atfedilen rollerin ve davranışların dışında bu ikili cinsiyet tanımına uymayanların özelliklerinin hesaba katılmasını sağlayacak bir kavramsallaştırma yapmak

gerekmeyecek midir? Bu da, toplumsal cinsiyet kavramının, kendilerini farklı cinsel kimliklerle tanımlayanları da içermesi demek değil midir? (ibid.)

Post-modern feminist tartışmalar çerçevesinde farklılığa, marjinalliğe ve 'ötekine' yapılan vurgu ile toplumsal cinsiyet kavramı önemli bir analiz aracı olmuştur (Dedeoğlu, 2000, s.143). Kavram, üremeye ilişkin farklı işlevleri olan cinsiyetlere sahip kişilerin, farklı tarihsel dönem ve kültürleri bağlamlarda kurgulanan tüm değerler, roller ve davranış beklentilerini de kapsamaktadır (Arat, 2020). Bir zamanlar kadınlara sadece anne ve eş rolleri atfedilirken, "bugün artık toplum hayatında her alanda yer almaları, iş hayatına katılmaları ya da siyasal alanda temsilci rollerini üstlenmeleri beklenir" olmuştur (ibid.).

Feminist hareketle ilgili olarak 1990'lardaki diğer bir gelişme de kadın kategorisinin sorgulanmasıdır. Bu dönemde uluslararası insan haklarının kadınlara odaklanması yani 'kadın' kategorisini Batılı, heteroseksüel ve beyaz olarak tanımlayarak etnik köken, din, ırk, sınıf ve cinsel yönelim gibi diğer kimlik türlerini dışlaması sonucu kadının insan haklarının ihlalinde dar bir anlayışa sebep olmuştur (Bond, 2003, s.76). Kimberle Crenshaw'ın kesişimsellik üzerine çalışması ile bu dar anlayışa son verilerek çoklu ayrımcılığın ayrı bir şekilde ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Feminizm içinde hiyerarşi, hegemonya ve ayrıcalık ile mücadele eden birincil teorik araç olan kesişimsellik, kadınların deneyimlerini ve zorluklarını ele almaktadır (Crenshaw, 1989, s.139). Kadınların insan hakları konusunda toplumsal cinsiyet perspektifinin temel sebeplerini de içerecek şekilde çoklu ayrımcılık biçimlerinin kesişimselliğini incelemek önemlidir. Örneğin, CEDAW Komitesi (2010: para.18), 28 Sayılı Genel Tavsiye kararında cinsiyete ve toplumsal cinsiyete dayalı kadına karşı ayrımcılığı açıklamak için diğer kimlik türleriyle yani ırk, etnik köken, din veya inanç, sağlık, statü, yaş, sınıf, kast, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği gibi kadınları etkileyen diğer faktörlerle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu belirtmiştir.

Öyle ki son yıllarda feministler (Parisi 2011), insan hakları ihlallerini ve kazanımlarını daha tam olarak anlamak için kesişimsellik yaklaşımının gerekliliğini giderek daha fazla tartışmışlardır. Kesişimsellik yaklaşımı, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma uygulanmasına rehberlik eden BM'nin Toplumsal Cinsiyet Sorunları ve Kadınların İlerlemesi Özel Danışmanlığı Ofisi'nin (OSAGI, 2002) toplumsal cinsiyet eşitliği tanımından yansıtılmaktadır. Kesişimsellik yaklaşımı, sosyal kategorilerin "birbirlerini güçlendirerek ve referans vererek nasıl anlam ve güç kazandıklarını" vurgulamak için yalnızca tek bir güç ilişkisini inceleyen basit ikili cinsiyet temelli analizin ötesine geçmektedir (Bunjun ve diğerleri, 2006, s. 8).

Kısaca değerlendirecek, toplumsal cinsiyet kavramı, toplumsal cinsiyet kaynaklı eşitsizlikleri ve ayrımcılıkları daha iyi görmemizi sağlamıştır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, fırsat eşitliğinin ötesinde bu toplumsal cinsiyet tabanlı ayrımcılıkların sona ermesi talebini dile getirmektedir. Arat (2020) toplumsal cinsiyet eşitliğini, "toplumun her katmanında karşımıza çıkan, toplumsal cinsiyet farkları üzerinden kurgulanan hiyerarşik ilişkilerin sonlandırılması, güç farklılıklarına yol açan bu ilişkilerin, değerlerin ve kurumların toplumsallaşma mekanizmalarının dönüşmesi" olarak ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı aynı zamanda kadın ve erkek arasındaki

güç ilişkilerinin eşitsizliğinin yansıması olan ‘kadına yönelik şiddet’ kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Kadına yönelik şiddet ile mücadele etmek için toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerekmektedir. Makalenin ilerleyen bölümünde, kadın, şiddet ve toplumsal cinsiyet arasındaki kavramsal ilişkinin analizi, CEDAW Komitesi’nin kadına yönelik şiddet ile ilgili tavsiye kararlarına atıfta bulunularak yapılacaktır.

3. CEDAW, KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Genellikle, ‘kadın’ terimi ‘cinsiyet’ ve/veya ‘toplumsal cinsiyet’ ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Örneğin, cinsiyet ayrımcılığı ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, kadınlara yönelik yapılan ayrımcılığı ifade etmek için birbirinin yerine kullanılmaktadır. Benzer şekilde, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, yalnızca kadınlara karşı veya orantısız bir şekilde işlenen şiddete başvurmak olarak yorumlanmaktadır. CEDAW Komitesi’nin 19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (GR No. 19), “toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kadınların, erkeklerle eşit olarak hak ve özgürlüklerini kullanmalarını ciddi şekilde engelleyen bir ayrımcılık biçimi” olarak ifade etmektedir (CEDAW Komitesi, GR No. 19). Komite, GR No. 19 ile toplumsal cinsiyet ile kadına yönelik ayrımcılığın ilişkisini şu şekilde ortaya koymaktadır:

Sözleşmenin 1. Maddesi kadına yönelik ayrımcılığı tanımlamaktadır. Buna göre ayrımcılık toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti, yani bir kadının sırf kadın olması nedeniyle maruz kaldığı veya kadınları artan oranlarda etkileyen şiddeti de içermektedir. Bu şiddet, kadına fiziksel, zihinsel ya da cinsel yönden zarar veya acıya neden olan davranışları, bu davranışlara ilişkin tehditleri, zorlamayı ve özgürlüklerin kaybedilmesine neden olan diğer davranışları kapsamaktadır. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ilgili Sözleşme hükümleri açıkça şiddeti vurgulaması da, bu hükümlerin ihlal edilmesi anlamına gelmektedir (CEDAW Komitesi, GR No. 19: para.6).

CEDAW ana metni toplumsal cinsiyet terimini kullanmamakta ve bu eksikliği CEDAW Komitesi genel tavsiye kararlarında gidermektedir. Sözleşmenin, amacı bakımından değerlendirildiğinde, 1.maddesi "kadınlara karşı ayrımcılık" terimini şu şekilde tanımlamaktadır: “siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel veya diğer alanlardaki kadın ve erkek eşitliğine dayanan insan haklarının ve temel özgürlüklerin, medeni durumları ne olursa olsun kadınlara tanınmasını, kadınların bu haklardan yararlanmalarını veya kullanmalarını engelleme veya hükümsüz kılma amacını taşıyan veya bu sonucu doğuran cinsiyete dayalı her hangi bir ayırım, dışlama veya kısıtlama anlamına gelir”. Komite, GR No.19 kararı ile Sözleşmenin 1. maddesi’nin kadınlara karşı ayrımcılık tanımını vurgulayarak kadınların sırf kadın olmaları nedeniyle maruz kaldıkları şiddeti içeren her türlü davranışları toplumsal cinsiyete dayalı şiddet olarak kapsamı altına almıştır.

Yine BM, 1993 tarihli Kadına Yönelik Şiddetin Tasfiyesine İlişkin Bildirge (DEVAW) ile kadına yönelik şiddet kavramı, “ister kamusal isterse özel yaşamda meydana gelsin, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik acı veya ıstırap veren veya verebilecek olan toplumsal cinsiyet ile ilişkili bir eylem veya bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakma” olarak tanımlanmıştır (DEVAW, 1993, Madde 1). Dolayısıyla, DEVAW ile birlikte BM sistemi içinde kadın ve toplumsal cinsiyet kavramlarının birbiriyle eş değerde

görülmesi yani ‘toplumsal cinsiyet’ terminolojisi kullanımı, kadınlarla eşanlı olarak uzun yıllar boyunca tartışmasız olarak devam etmiştir (Charlesworth, 2005). Ayrıca, DEVAW kadına yönelik şiddet tanımındaki ifade ile ‘toplumsal cinsiyete (gender)’ dair herhangi bir açıklama yapılmamış, sadece ‘toplumsal cinsiyet ile ilişkili (gender-related)’ referans verilmiştir. Bu tanımlama, yalnızca cinsiyet ayrımcılığı unsuru içeren kadına yönelik şiddetle ilgilidir. Bu odaklanma, kadınların toplum içinde maruz kaldığı birçok ihlali potansiyel olarak görmezden gelerek ve toplumsal cinsiyetin ana veya hatta katkıda bulunan bir faktör olmayabileceği tartışmalı bir şekilde dünya çapındaki kadınların deneyimlerini sınırlandırmaktadır.

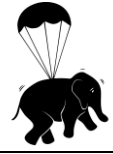
CEDAW Komitesi GR No. 19 kararını 2017 yılında güncelleyerek GR No. 35 kararı ile birlikte, ‘kadına yönelik cinsiyete dayalı şiddetin’ ortadan kaldırılmasını hızlandırmayı amaçlamaktadır (2017: para. 9). CEDAW Komitesi GR No. 35 ile toplumsal cinsiyet temelli şiddetin, bireysel olmaktan ziyade toplumsal bir sorun olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

bu belge, “kadınlara yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet” ifadesini, bu tür şiddetin toplumsal cinsiyet temelli neden ve etkilerini açık bir biçimde ortaya koyan daha kesin bir terim olarak kullanmaktadır. Söz konusu ifade, bu şiddet türünün bireysel bir sorun olmaktan ziyade bilimsel olayların ötesinde kapsamlı tepkiler gerektiren, bireysel uygulayıcıları ve mağdurları olan sosyal bir sorun olduğu anlayışını daha da güçlendirmektedir (ibid.)

Bu tür şiddet, kadınların erkeklere oranla ikincil konumda olmalarını ve basmakalıp rollerini sürekli hale getiren siyasi, sosyal ve ekonomik araçlardan biri olarak görülmektedir (GR. No. 35, 2017, para.10). Dolayısıyla, gerçek kadın erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların temel insan hak ve özgürlüklerinden faydalanmalarının sağlanması için bu tür şiddetin ortadan kaldırılması amaçlanmalıdır (ibid.). Dahası örtülü olarak toplumsal cinsiyet temelli şiddetin odak noktası kadınlar olsa da, kadınlarla sınırlı olmadığı bu tavsiye kararı ile belirtilmektedir. Bu bölümde kısaca toplumsal cinsiyet, şiddet ve kadın kavramlarının CEDAW Komitesi’nin GR. No. 19 ve 35 sayılı kararları ile analizi yapılmıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinin tarihsel analizi ve bu kavramın insan hakları hukuku açısından katkıları ve sınırları ilerleyen kısımda değerlendirilecektir.

4. TOPLUMSAL CİNSİYETİ ANA AKIMLAŞTIRMA: KATKILARI VE SINIRLARI

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, 1975’de New Mexico’da düzenlenen Uluslararası Kadınlar Yılı konferansında, kadınlar için kalkınma yardımı politikalarının etkisi hakkındaki endişelerine istinaden ortaya çıkan bir kavram olmuştur (Charlesworth, 2005, 2). Nairobi’de üçüncüsü düzenlenen Dünya Kadın Konferansı sonrasında kabul edilen ‘Kadınların İlerlemesi İçin İleriye Dönük Stratejiler’ (1985) belgesi ile BM, ilk kez kadınları ilgilendiren toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma fikrini benimsemiştir. Bu stratejiler, kadınların kalkınmaya etkin katılımının, ana akım programların ve projelerin formülasyonuna ve uygulanmasına entegre edilmesini gerektirmektedir (UN, 1985: para. 114). Nairobi Konferansı ile birlikte toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın araçları şekillenmeye başlamıştır.

Tam on yıl sonra 1995 yılında Pekin’de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı sırasında “toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma” kavramı artık açıkça gerçek popülaritesine kavuşmuştur ([Beijing Platform for Action, 1995](#)). Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu ile birlikte, kadınların eğitim, sağlık, şiddet mağduru olarak, silahlı çatışma, ekonomi, karar verme ve insan hakları dahil olmak üzere on iki kritik stratejik alanındaki eşitsiz konumunu düzeltmek için ana akımlaştırmanın yapılması amaçlanmıştır (ibid.). 12 kritik alan için hemen hemen birçok paragrafta tekrarlanan teknik şu şekilde ifade edilmektedir: “Hükümetler ve diğer aktörler, tüm politika ve programlarda toplumsal cinsiyet perspektifini ana akımlaştırmaya yönelik aktif ve görünür bir politikayı teşvik etmelidir, böylece kararlar alınmadan önce kadınlar ve erkekler için etkilerinin neler olacağına dair bir analiz yapılmalıdır” (ibid., [paras: 79, 105, 123, 141, 164, 189](#)). Pekin Eylem Platformu’na ‘cinsiyet’ kavramından ziyade ‘toplumsal cinsiyet’ kavramının dahil edilmesiyle, önemli bir feminist an olarak kabul edildiğinden, ‘toplumsal cinsiyet’ kavramının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın tanımında ve uygulamasında nasıl ifade edildiğini ve bunun insan haklarının hayata geçirilmesindeki yansımaları önemlidir.

Pekin Platformu'nun ortaya koyduğu toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi zamanla BM Kadının Statüsü Komisyonu ve BM Genel Sekreteri tarafından benimsenmiş ve ardından 1997'de toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma tartışması üzerine bir panel düzenleyen BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi ([ECOSOC, 1997/2](#)) tarafından ele alınmıştır. ECOSOC daha sonra BM'yi toplumsal cinsiyet perspektifini yaygınlaştırmaya yönelik aktif ve görünür bir politikayı teşvik etmiştir ([Charlesworth, 2005, s. 4](#)). Ayrıca Konsey, Genel Kurulu, tüm komitelerini ve organlarını “makroekonomik sorunlar, kalkınma için operasyonel faaliyetler, yoksulluğun ortadan kaldırılması, insan hakları, insani yardım, bütçeleme, silahsızlanma, barış ve güvenlik ve hukuki ve siyasi konular” gibi alanlarda toplumsal cinsiyet perspektifini sistematik olarak ana akım haline getirme ihtiyacına yönlendirmede cesaretlendirmiştir (ibid.). Böylelikle, ECOSOC tarafından 'toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma' kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

Mevzuat, politikalar veya programlar ve her alan ve düzeyde planlanan tüm eylemlerin kadınlar ve erkekler üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi süreci; tüm politik, ekonomik ve sosyal alanlardaki politikaların ve programların tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme aşamalarında kadınların ve erkeklerin sorunlarını ve deneyimlerini sürecin bütünlük bir parçası kılmak; kadınların ve erkeklerin, bu sayede, hizmetlerden eşit faydalanmalarını sağlamak ve eşitsizliklerin devam etmesini önlemek; toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana plan ve politikacılara yerleştirilmesinde nihai amaç, toplumsal cinsiyet eşitliğini hayata geçirmektir ([ECOSOC Agreed Conclusions, 1997/2](#)).

Bu tanıma göre, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma bir süreç odaklı stratejidir. Dolayısıyla, sürekli bir analiz ve değerlendirmeyi talep etmekte ve eşitlik meselelerine sadece “kadın” çerçevesinden yaklaşımdan ziyade, “kadın ve erkeklerin” ortak kaygısı olarak gören bir çerçeveye geçişi gerektirmektedir. Ayrıca, bu tanım ile şu soruları yöneltilmektedir: ‘toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma politikaları hem kadınlar hem de erkeklere odaklanmalı mıdır?’ ve özellikle ‘eşitsizlikler tekrar nasıl üretilmektedir?’ ([Kouvo, 2005, s.243](#)). Ancak, ECOSOC

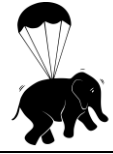

Kararları, toplumsal cinsiyet kavramsal içeriğinin ve toplumsal cinsiyet analizlerinin nasıl devam ettirilmesi gerektiğinin hiçbir detayına odaklanmamıştır (ibid.). Bunun yerine, basit bir şekilde toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma için tavsiyelerin ve ilkelerin çerçevesini çizmektedir (ibid.).

Benzer şekilde, Avrupa Konseyi, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma politika süreçlerinin yeniden organizasyonu, iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve değerlendirilmesidir. Öyle ki, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektifi politika yapım süreçlerine dahil olan tüm aktörler tarafından her düzeyde tüm politikalara dahil edilmiştir” (Council of Europe, 1998). 1998 yılında, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisine ilişkin bir Tavsiye Kararı kabul etmiştir (Recommendation No R (98) 14). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi, Avrupa Konseyi'nin toplumsal cinsiyet eşitliğinin tam olarak gerçekleştirilmesini teşvik etme çalışmalarının ve faaliyetlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Council of Europe, 2016, s. 3-4). Dolayısıyla, genellikle hem ulusal toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarında hem de uluslararası kuruluşlarda kullanılan; a) pozitif eylem de dahil olmak üzere kadınların ilerlemesine yönelik belirli politikaları ve eylemleri, b) toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisini birleştiren "ikili yaklaşımın" bir parçası olarak değerlendirilmektedir (ibid.). Diğer bir anlatımla, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın iki yönü ortaya çıkmaktadır (Moser, 2006, s. 578). Birincisi, idari, mali, kadro ve diğer örgütsel prosedürlerde toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate alarak kuruluşun kendi içinde toplumsal cinsiyet kaygılarının kurumsallaştırılması böylelikle hedefler ve prosedürler, tutumlar, ve kültür açısından örgüt için uzun vadeli bir dönüştürücü sürece katkıda bulunmaktadır (Moser and Moser, 2005, s.12). İkincisi, toplumsal cinsiyetin güçlendirilmesi kadınların karar alma süreçlerine katılımını teşvik etmenin yanı sıra seslerini duyurma ve konuları gündeme getirme gücü ortaya çıkmaktadır (ibid.).

Pekin Eylem Platformu'nun (Haziran 2000) uygulanmasını takip eden Genel Kurul yirmi üçüncü özel oturumu (Beijing+5 meeting), Birleşmiş Milletler içindeki ana akımlaştırma yetkisini güçlendirmektedir (UNGA, 2000). Bu toplantı ile birlikte, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, toplumsal cinsiyet eşitliğinin ulusal düzeyde kamu ve özel örgütlere, merkezi ve yerel politikalara, hizmetlere ve sektörel programlara eklenmesi önerilerek, ancak bu sayede uzun vadede ayrımcı birçok uygulamanın ortadan kalkabileceği belirtilmiştir (Ecevit ve Bayrakçeken Tüzel, 2019, s. 64).

Dahası, BM sistemi içerisinde Ekim 2000'de kabul edilen Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararı, barışı destekleme operasyonlarında toplumsal cinsiyet perspektiflerine daha fazla önem verilmesinin önemini özetlemektedir (UNSC, 2000/1325). Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı Kararı'nda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma kavramı, çatışma sonrası geri dönme sırasında kadınların ve kızların özel ihtiyaçlarına dikkat edilmesi, yerel kadınların barış girişimlerini desteklemesi ve herhangi bir yeni yasal düzende kadınların ve kızların insan haklarının korunması olarak tanımlanmaktadır (UNSC, 2000/1325: para.8).

İnsan haklarına yönelik toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinde kamusal ve özel alanlar arasındaki ilişkiyi görünür kılmakta ve toplumsal cinsiyetin yanı sıra ırk, sınıf, cinsellik, yaş, din, yetenek vb., insanların hukuki eşitlik stratejisi ve çerçevesinin ötesine geçen bu haklara erişme yeteneklerini etkilemektedir (Jahan 1995). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma uygulamaları hem feminist akademisyenler hem de politika yapımcılar tarafından özel incelemeye tabi tutulmuştur (Kouvo 2005; Moser ve Moser 2005). Yine de, toplumsal cinsiyet eşitliğine ulaşmanın bir yolu olarak insan haklarının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisine ilişkin pek çok sorunun devam ettiğini belirtmektedirler.

İlk olarak, Edwards (2010, s.17) toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma yaklaşımının hala öncelikle kadınlara atıfta bulunmak için kullanıldığı ve erkekleri içerecek kadar ileri gitmediği gerçeğini eleştirmektedir. Ona göre, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi, muhtemelen toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ele almak ve bunlara cevap vermek, aynı zamanda kadın haklarını ilerletmek, erkeklerin yaşamlarının da toplumsal cinsiyete göre belirlenmiş roller, sorumluluklar ve davranışlarla sınırlı olabileceğini kabul etmek için oluşturulmuştur (ibid.). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisi ne dezavantajlı gruba yani kadınlara odaklanmayı ne de ‘ana akım’ veya diğer erkeklerin yeterli şekilde dahil edilmesini sağlamıştır (ibid.).

Charlesworth’e (2005, s.13-14) göre ise, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisindeki en temel sorun, onun, toplumsal cinsiyet kavramına dayanmasıdır. BM, “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” kavramları arasında net bir ayırım çizerek feminist düşüncenin “ikinci dalgasını” takip etmekte ve dolayısıyla, bir biyoloji meselesi olarak “cinsiyeti” ve yapılandırılmış anlamı ve toplumsal rollerin belirlenmesi olarak “toplumsal cinsiyeti” tanımlamaktadır (ibid.). Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma durumunda ise, cinsiyet / toplumsal cinsiyet ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Birleşmiş Milletler toplumsal cinsiyet eşitliği politikaları, ‘toplumsal cinsiyet’in kadınlarla eşanlamlı olduğunu varsaymaktadır (ibid.). Bu kullanım, yukarıda alıntılanan etkili ECOSOC tanımında ve insan hakları sisteminin çalışmasında açıkça görülmektedir.

Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisine atıfta bulunan uluslararası belgelerin varlığına rağmen, pratikte uygulanması noktasında sorunlar olması bir diğer eleştiri noktasıdır. Bu durumda stratejiye uyum, sözleşmelerin ve Genel Yorumların uygulanmasından sorumlu kişilerin/devletlerin takdirine bırakılmıştır. Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma tekniğinin gerçekten etkili olabilmesi için, BM sistemi içinde sorumluların atanması ve izleme mekanizmalarının kurulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Chinkin, 2012, s.7). Birleşmiş Milletler’de toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın artan kullanımını engelleyen ek bir zorluk, bu terimi İngilizce dışındaki dillere çevirme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Çeviri her zaman mümkün değildir ve İngilizce terimin zorunlu kullanımı cinsiyetle ilgili değil, birçok ülkenin uluslararası gündemin İngilizce konuşan ülkeler tarafından kontrol edilmesine karşı direnişiyle ilgili engeller yaratmaktadır (Charlesworth, 2005, s.14).

Bu feminist tartışmaların sonucunda birkaç noktaya dikkat çekmek gerekir. İlk olarak, uluslararası insan hakları belgelerinde ve anlaşmalarda toplumsal cinsiyetin tanımlanmasıdır. Pekin Eylem Platformu, toplumsal cinsiyeti “toplum bağlamında erkek ve kadın olmak üzere iki cinsiyet” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımın, insan hakları hukukunda toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma sürecinde toplumsal cinsiyetin konuşlandırıldığı sayısız yol üreten kavramsal kafa karışıklığına yol açması nedeniyle, birçok cephede oldukça sorunlu olduğu kanıtlanmıştır (Parisi, 2013, s.448). Buradaki toplumsal cinsiyet tanımı genellikle cinsiyetin sosyo-kültürel yorumu olarak tanımlanan sosyal olarak inşa edilmiş yönlerine ilişkin bazı kavramlara izin vermektedir (ibid.). Ancak yine de ikili bir biyolojik cinsiyet kavramını yani “iki cinsiyet”i korur. Bu tanım, daha muhafazakar aktörlerin toplumsal cinsiyet teriminin insan ilişkilerinin “doğal” düzenini bozmak ve hatta muhtemelen insan kavramının tamamını ortadan kaldırmak için kullanılacağına dair korkularını yatıştırmak için belgedeki siyasi bir uzlaşmanın sonucu olarak yorumlanmaktadır (Baden ve Goetz, 1997).

Özcü cinsiyet ikiliğine itiraz etmenin yaptırımları olduğu, queer ve lezbiyen kadınların ve queer ve gey erkeklerin algılanan ihlallerinde de görülebilmektedir (Parisi, 2013, s. 449). Toplumsal cinsiyet ve cinsel kimlik GLBTQI toplulukları içinde büyük ölçüde farklılık gösterse de, kendilerini bu toplulukların bir parçası olarak tanımlayan insanlar genellikle insan haklarının toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmayı heteronormatif ataerkil düzenini oluşturan hegemonik erkeklik ve kadınlık için bir tehdit olarak görülmektedir (ibid.). Toplumsal cinsiyete dayalı insan haklarının bütünleştirici ve özcü bir versiyonunun ürettiği ilerleme eksikliği açıkça göstermekte ve insan haklarını ana akımlaştırmaya yönelik dönüştürücü bir sürecin parçası olarak kesişimsellik hakkında daha önceki bir noktaya geri dönmektedir. Son dönemde uluslararası insan hakları belgelerinde, örneğin CEDAW Komitesi 35 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (CEDAW Committee, 2017) ile toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma stratejisinde kesişimsellik yaklaşımını kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Komite (2017, para:12) bu karar ile kadına yönelik şiddetin ayrımcılığın kesişen biçimlerini “etnisite/ırk, yerli veya azınlık olma durumu, renk, [...], lezbiyen, biseksüel, transseksüel veya interseksüel olma, okuma yazma bilmeme, kadın kaçakçılığı, silahlı çatışma, sığınma hakkı talep etme, göçmen olma, kendi ülkesinde yerinde edilme, vatansızlık, göç, [...]” olarak ayrıntılı düzenlemiş ve bu eksikliği gidermiştir.

5. SONUÇ

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının anlaşılması, kadına karşı ayrımcılığı ortaya çıkarmak için feminist bir analiz yöntemi olarak kullanılabilmesi ölçüde önemlidir. Bu nedenle, kadınların gerçek yaşamlarına odaklanmayı basitleştirmek uzun vadede daha etkili olabilir. Bu durum, kadınların, özellikle iktidar/güç kaynaklarından dışlanmaları veya marjinalleşmeleri de dahil olmak üzere, kendilerini kültürel, sosyal, politik ve ekonomik bağlamları içinde görmeyi içermektedir. Ayrıca, bir kadının diğer marjinalleşmiş veya azınlık gruplarına üyeliğini ırk, etnik köken, aile, klan, cinsellik, yaş vb. gibi diğer tanımlayıcı özelliklerini, toplumsal cinsiyeti ve/veya bu kategorilerden herhangi birini aşabilecek kendi

kişilikleri ve özellikleri ile birlikte dikkate almayı gerektirmektedir. Çünkü kadınlar diğer ayrımcılık türleri de dahil olmak üzere, hem cinsiyete dayalı hem de toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların yaşamlarına kendi bağlamlarında odaklanmak, kadınların hem bireysel hem de sosyal ve kültürel bağlamdaki endişelerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmamızı ve kadınlarla ilgili yerleşmiş kalıp yargıları aşmamızı sağlar.

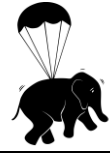
Toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma, 1970'lerde Birleşmiş Milletler'de ortaya çıkan ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularını tüm kamu politikalarına entegre etmeyi içeren, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik bir strateji olmuştur. Pekin Eylem Platformu'na (1995) ve ardından uluslararası hukuka “cinsiyet” yerine “toplumsal cinsiyet” in dahil edilmesi önemli bir feminist ilerleme olarak kabul edilmekte ve toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırma uygulaması ve bunun insan haklarının gerçekleştirilmesindeki sonuçları önem arz etmektedir. 1990'larda, insan haklarından yararlanmanın erkekler ve kadınlar için farklı olduğuna ve bazı insan hakları ihlallerinin özellikle kadınları etkilediğine dikkat çekmek için aynı strateji insan haklarına da böylelikle uygulanmaya başlanmıştır. Ancak, bu tanımaya rağmen, toplumsal cinsiyeti ana akımlaştırmanın uluslararası insan hakları hukukuna uygulanması bugün hala sınırlı kalmaktadır.

Kaynakça

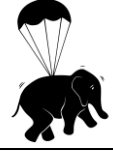
- Arat, Y. (2020). *Toplumsal Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Nedir, Ne Değildir?* Sarkaç, <https://sarkac.org/2020/02/toplumsal-cinsiyet-nedir-ne-degildir/> (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2021)
- Baden, S. & Goetz, A. M. (1997). Who needs [sex] when you can have [gender]?. *Feminist Review*, 56(1), 3–25.
- Beijing+5 (2000). *Further Actions and Initiatives to Implement the Beijing Declaration and Programme for Action*. UN Doc. A/RES/S-23/3.
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi). (1992). *19 Sayılı Genel Tavsiye Kararı: Kadına Yönelik Şiddet*. CEDAW/C/GC/19.
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi). (2017). *Kadınlara Yönelik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddete İlişkin 35 sayılı Genel Tavsiye (19 sayılı Genel Tavsiye Güncellendi)*. CEDAW/C/GC/35.
- BM Kadına Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW Komitesi). (2010). *Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 2. Maddesi Uyarınca Taraf Devletlerin En Temel Yükümlülüklerine İlişkin 28 Sayılı Genel Tavsiye Kararı (GR No. 28)*. CEDAW/C/GC/28.
- Bond, Johanna E. (2003). International intersectionality: A theoretical and pragmatic exploration of women's international human rights violations. *Emory L.J.*, 52, 71.

- Bunjun, B., Lee, J., Lenon, S., Martin, L., Torres, S. & Waller, M. (2006). *Intersectional Feminist Frameworks: An Emerging Vision*. Ottawa: Canadian Research Institute for the Advancement of Women.
- CESCR. (2009). *General Comment No. 20: Non-Discrimination in Economic, Social and Cultural Rights (Article 2, para. 2)*. UN Doc. E/C.12/GC/20.
- Charlesworth, H. & Chinkin, C. (2000). *The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis*. Manchester University Press.
- Charlesworth, H. (2005). Not waving but drowning: gender mainstreaming and human rights in the United Nations. *Harvard Human Rights Journal*, 18, pp. 1–18.
- Chinkin, C. (2012). *Women, rights of, international protection*. In *Max Planck encyclopedia of public international law*. Heidelberg and Oxford: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law and Oxford University Press.
- Committee on Economic, Social and Cultural Rights (CESCR). (2004). *General Comment No. 16: The Equal Right of Men and Women to the Enjoyment of All Economic, Social and Cultural Rights (Article 3)*. UN Doc. E/C.12/2005/3.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW). (1979). GA res. 34/180, 18 December 1979, 1249 UNTS 13; entered into force 3 September 1981.
- Council of Europe (1998). *Gender Mainstreaming, Conceptual framework, methodology and presentation of good practices*. Final report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming (EG-S-MS), Strasbourg 1998.
- Council of Europe (2016). *Gender Mainstreaming: Policy Briefs and Council of Europe Activities*. 3rd Update.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. In *University of Chicago Legal Forum*, 140(1), pp. 139-167.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye’de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim* 86, pp. 139-170.
- Ecevit, Y. & Bayrakçeken Tüzel, G. (2019). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin İzlenmesi İçin El Kitabı*. Ankara: CEİD Yayınları. <http://dspace.ceid.org.tr/xmlui/handle/1/180>. (Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2021)
- Ecevit, Y. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç*. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner (edt.) Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi İçinde. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: CEİD Yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/dosya/toplumsal-cinsiyet-esitliginin-temel-kavramlaripdf.pdf> (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2021)

- Edwards, A. (2010). *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, Cambridge University Press.
- Ertürk, Y. (1997). Women, gender and patriarchy: conceptual considerations for the development context. *INSTRAW News*, (27), 3–4.
- Ertürk, Y. (2004). Considering the role of men in gender agenda setting: Conceptual and policy issues. *Feminist Review*, 78(1), pp. 3-21.
- Jahan, R. (1995). *The Elusive Agenda: Mainstreaming Women in Development*. in Leonard, A. and Chen, M. (eds.), *Seeds 2: Supporting Women's Work Around the World*. New York: The Feminist Press, pp. 214–218.
- Kouvo, S. (2005). *The United Nations and Gender Mainstreaming: Limits and Possibilities*. in Buss, D. and Manji, A. (eds.), *International Law: Modern Feminist Approaches*. Oxford and Portland: Hart Publishing, pp. 237–252.
- Kurtoğlu, A. (2015). *Hak Temelli İzleme ve Değerlendirme ve Toplumsal Cinsiyet Anaakımlaştırması*, (Ankara: CEİD Yayınları).
- Lorber, J. (1994). *Paradoxes of Gender*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Moser, C. & Moser, A. (2005). Gender mainstreaming since Beijing: A review of success and limitations in international institutions. *Gender & Development*, 13(2), pp.11–22.
- Moser, C. (2006). Has gender mainstreaming failed?. *International Feminist Journal of Politics*, 7(4), pp.576-590.
- OSAGI (Office of the Special Advisor on Gender Issues and the Advancement of Women) (2002). *Gender Mainstreaming: An Overview*. New York: United Nations.
- Otto, D. (2005). *Disconcerting "Masculinities": Reinventing the Gendered Subject(s) of International Human Rights Law*. in D. Buss and A. Manji (eds.), *International Law: Modern Feminist Approaches* (Oxford: Hart Publishing, 2005).
- Parisi, L. (2011). *Reclaiming Spaces of Resistance: Women's Human Rights and Global Restructuring*. in Marianne H. Marchand and Anne Sisson Runyan (eds.), *Gender and Global Restructuring: Sightings, Sites, and Resistances*, (2nd edn. London and New York: Routledge) 201–222.
- Parisi, L. (2013). *Gender mainstreaming human rights*. In C. Holder & D. Reidy (Eds.), *Human Rights: The Hard Questions* (Cambridge: Cambridge University Press), 436-457.
- UN (1999). *World Survey on the Role of Women in Development*. (New York: United Nations).
- UN Declaration on the Elimination of Violence against Women 1993 (DEVAW). (1993). GA res. A/RES/48/104, 20 December 1993.
- UN Economic and Social Council (ECOSOC). (1997/2). *Agreed Conclusions*. <http://www.un.org/womenwatch/osagi/pdf/ECOSOCAC1997.2.PDF>. (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2021)

- World Conference on Women, Beijing Declaration and Platform for Action. (1995). UN Doc. A/ CONF.177/20 (1995) and A/CONF.177/20/Add.1 (1995), Pt. D.
- World Conference on Women, Report and Nairobi Forward-looking Strategies for the Advancement of Women, UN Doc. A/CONF.116/28/Rev.1, 1985.
- Yarar, B. (2015). *Yakın İlişki İçinde Şiddet'i Feminist Bakışla Yeniden Düşünmek*. in Yarar, B. (edt.) *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.